

TÜRK HİTÂBET SANATI

Halim SERARSLAN*

ÖZET

Hitâbet, gayesi insanları ikna etmek olan bir söz sanatıdır. Güzel sanatlar içinde yer alır. Sözü güzel söylemekten maksat bir düşünceyi, bir anlayışı yaymak, onu dinleyicilere aşlamaktır. Bu sebeple hitâbet çok eski zamanlardan beri itibar gören edebî bir türdür. Daha çok söz hürriyetinin olduğu ülkelerde gelişmiştir. Türkler arasında ise Tanzimattan itibaren kımlıdanmaya başlayan hitâbet, Cumhuriyet devrinde en güzel örneklerini vermiştir. Bu yazıda bu gelişimin ana çizgileriyle bir değerlendirmesi yapılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: hitâbet, siyasî, akademik, Hamdullah Subhi, Atatürk.

ABSTRACT

Oratory is an art of utterance that aims to persuade the people. It is one of the Fine Arts. The aim of utterance is to broadcast an opinion and a comprehension, to instill the audience. Therefore, oratory is a sort of literary, which has been respected since the ancient periods. It has developed mostly in the countries where speech freedom is. Oratory has begun to move slightly among the Turkish People since the Administrative Reforms and has given the most beautiful samples during the Republican Period. In this study it has been tried to be evaluated the improvement with its main lines.

Keywords: speech, political, academical, Hamdullah Subhi, Atatürk.

Hitâbet, gâyesi insanları iknâ etmek olan bir söz sanatıdır. Güzel sanatlar içinde yer alır. Sözü güzel söylemekten maksat, bir düşünceyi, bir anlayışı yaymak, onu dinleyicilere aşlamaktır. Bunu sağlamak için de sözün güzel ve etkili söylenmesi şarttır.

Her insan, işi ve konumu ne olursa olsun, hayatının herhangi bir safhasında herhangi bir sebeple birkaç güzel söz söyleme ihtiyacını hisseder. Onun için denilebilir ki hitâbet çok eski zamanlardan beri bilinen ve itibar gören edebî bir türdür.

Türün yani hitâbetin bir ülkede gelişmesi ve ilerlemesi güzel örneklerinin ortaya çıkabilmesi için o ülkede demokratik bir rejimin söz ve düşünce hürriyetinin, toplanma serbestliğinin olması lâzımdır. Bu sebeple hitâbetin ilk, yaygın ve güzel örnekleri eski Yunanistan'da, Roma'da ortaya çıkmış Demosten, Çiçero gibi ünlü hâtipler bu ülkelerin hür ikliminde yetişmiştir.

Hitâbet geniş halk topluluklarını muhtelif konularda aydınlatmakta, siyâsî terbiyesini yükseltmekte, onları daha başka olumlu yollara götürmekte olduğu kadar, isyan ve anarşi gibi durumlara düşürmekte de çok müsâit bir vâsıtaadır. Dolayısıyla hitâbet iki tarafı da kesen bir kılıçtır. Hükümetlerin hitâbet sanatını dâima kontrol etmek isteyişleri bu yüzdendir.

Güzel söylenmiş nutukların insanlar üzerindeki etkisi pek büyüktür. Nutuklar sönmüş heyecanları diriltir, kaybedilmiş dâvâları kazandırır, mağlup olmuş orduları zafere ulaştırır, halk topluluklarına ülküler aşilar ve telkinler

* Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi

yapar. “Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır.” ata sözü ile atalarımız nutkun tesirini ne güzel ifade etmişlerdir.

Nutuk, konferans, münazara, açık oturum, panel, sempozyum, forum, hutbe, vaaz ve benzeri şekilleri bulunan hitâbetin, dînî, askerî, siyâsî, hukukî ve akademik olmak üzere belli başlı beş türü vardır. Genel olarak hitâbetin veya adı geçen hitâbet türlerinden herhangi birinin bir cemiyette varlığı, gelişmesi, o cemiyetin idâre tarzı ve söz konusu alanlardaki yaşayışıyla yakından ilgilidir.

Türk hitâbeti bu bakış açısıyla değerlendirildiğinde karşımıza şöyle bir manzara çıkmaktadır.

Dînî hitâbet: En eski hitâbet türlerinden biri olup, aşağı yukarı her cemiyette görülür. Türkler arasında Cumhuriyet devrine kadar hutbelerin Arapça söylenmesi, Türkçe olan vaazların ise yazılı olarak zamanımıza intikal etmemesi yüzünden bu hitâbet türünün varlığından emin, fakat tarihî ve seçkin örneklerinden ne yazık ki mahrum bulunuyoruz.

Askerî hitâbet: Üstün yetenekli, iyi ve kahraman bir ordu yetiştirmek isteyen kumandanların askerlerine cesâret ve iman gücü aşlamak maksadıyla söyledikleri, kısa, özlü ve etkili sözlerdir. Bilhassa savaş anında olursa sözlü hitâbetin en güzel örneği olur. Genellikle erlik ve kahramanlık temaları işlenir. Tam ortamında söylendiği vakit, gönüllerde âdetâ bir şimşek tesiri uyandırır.

Asker bir millet olarak Türkler arasında, yazılı ve orijinal tam metinleri elimizde olmasa bile, zengin bir askerî hitâbet türünün varlığını müşahede etmekteyiz. Bir savaş öncesinde Oğuzhan’ın, Şalon’da Atilla’nın, Niğbolu’da Yıldırım’ın, Çaldıran’da Yavuz’un ve nihayet Çanakkale başta olmak üzere muhtelif cephelerde Mustafa Kemâl Atatürk’ün söylediği –hemen herkesce bilhassa erbâbınca bilinen- hitâbetler bunun en güzel örnekleridir.

Siyâsî hitâbet: Daha çok demokratik veya en azından meşrûî idârelerin hâkim olduğu ülkelerde görülür. Onun için siyâsî mahiyetteki Türk hitâbetinin meşrûî idâre denemelerinin cemiyetimizde kendini göstermeye başladığı Tanzimat sonrası yıllara kadar varlığından söz etmek oldukça zordur.

Hukukî hitâbet: Türklerde şerî mahkemelerin tek hâkimli olması, bugünkü gibi mahkemelerde savcının ve avukatın bulunmaması o devirlerde bu hitâbet türünün ortaya çıkmasına imkân vermemiştir.

Akademik hitâbet: İlmî toplantılarda veya ilim adamlarını dinlemek için toplanan kültürlü insanların huzurunda söylenen sözlerdir. İlmî muhtelif alanlarında yükselmiş olan seçkin insanlar dinleyicilerine bilgilerini ve tecrübelerini anlatırlar. Mustafa Nihat Özön’un söyleyişiyle “bunların tek tük istisnaları olsa bile bu yolda yazı hâlinde eser bırakanlar yoktur.” (Özön, 1934: 311)

19. yüzyılın ortalarına kadar genel görünüşünü türleriyle birlikte kabaca özetlemeye çalıştığımız Türk hitâbeti, Tanzimatı takip eden yıllarda, sosyal ve idârî alanlarda meydana gelen değişikliklere paralel olarak bir kıpırdanış içine girer.

Tanzimat devrinde, Mustafa Reşit Paşa ile Hasan Fehmi Efendi siyâsî hitâbetin, Cevdet Paşa ile Saffet Paşa akademik hitâbetin, Manastırlı İbrahim Hakkı ile Ali Suavî dînî hitâbetin dikkat çekici temsilcileri olmuşlardır.

Türk Hitabet Sanatı

Tanzimat'ın başlanıcından (1839), Birinci Meşrûtiyet (1877) dönemi de dahil, 1908 İkinci Meşrûtiyet dönemine kadar geçen zaman diliminde konuşmalarıyla dikkât çeken diğer Tanzimat hâtipleri arasında Süleyman Paşa, Fuat Paşa, Sırrı Paşa, Mevlevî Şeyhi Osman Efendi, Ahmet Vefik Paşa, İzmir mebûsu Yenişehirlizâde Ahmet, Kozan mebûsu Mustafa, İstanbul mebûsu Hacı Ahmet, gayri müslimlerden Suriye mebûsu Nakkaş, İstanbul mebûsu Vesilâki sayılabilir.

İkinci Meşrûtiyet inkılâbı olunca, hitâbet sanatı açısından sessizliklerle dolu İkinci Abdülhamit devrine bir aksülâmel olarak ortalığı “otuz üç yıldır” diye söze başlayan hâtipler doldurur. Ve özellikle İkinci Meşrûtiyetin ilk yıllarında, meşrûtiyetin getirdiği hürriyet ortamı içinde kahvede, sokakta, şurda burda pek çok konuşulur. Meclîs-i Meb'ûsan da ikinci kez açıldığından hem mecliste hem meclis dışı zeminlerde kaybedilen topraklar için düzenlenen işgâli telin mitinglerinde, meşhur adamları anma toplantılarında sesini yükselten hatipler görülür. Bunların kaynaklarda kendilerinden söz ettirebilenleri; Mâliye Nâzırı Câvit Bey, Süleyman Nazif, Lütfi Fikri, İzmir meb'ûsu Seyit, Sait Paşa, Hakkı Paşa, Ahmet Rıza, Übeydullah Efendi, Mustafa Âsım Efendi, Mustafa Sabri Efendi, Mustafa Fevzi Efendi, İsmâil Hakkı, Rıza Tevfik, Ömer Na'ci, Avukat Bahattin, Avukat Haydar Rifat ve Celâleddin Ârif Bey'dir.

Bu listeye ayrı bir paragraf hâlinde meşrûtiyet devri miting meydanlarında boy gösteren kadın hatiplerimizden Nakiye Hanım'ı, Hâlide Edib'i, Münevver Sâime'yi, Şükûfe Nihâl'i de eklemek gerekir. Bu arada İkinci Meclis-i Meb'ûsanın hıristiyan hâtipleri Erzurum meb'ûsu Vartekes, Ermeni meb'ûsu Zöhrab, ile Ziya Gökalp'in meclisi kastederek “orada Boşo'ların sözü yok” (Ziya Gökalp 1972: 100) dediği Bulgar meb'ûsu Boşo'yu hatırlatmakta fayda vardır.

Türk hitâbet sanatının önceki devirlere oranla büyük bir hızla gelişmesi ve en seçkin hitâbet örneklerinin ortaya çıkması Cumhuriyet devrinde olmuştur. Bunda 1911'de başlayan dilde sâdeleşme hareketlerinin ivme kazanmasının ve Cumhuriyetle sağlanan düşünce ve söz hürriyetinin büyük rolü olmuştur. Unutulmamalı ki anlaşılır bir dil, düşünce ve söz hürriyeti hitâbet sanatının gelişimi için vazgeçilmez iki unsurdur. Bunlar ancak Cumhuriyet devrinde sağlanabilmiştir. Bu sebeple söz konusu dönemde hitâbet sanatının her alanında çok sayıda büyük hâtip yetişmiştir. Cumhuriyet devrinin yüzlerce hâtibini burada isim isim saymak mümkün değildir. Kaynakların verdiği bilgi ışığında en kayda değer olan isimler arasında, Mustafa Kemâl Atatürk'ü, Hamdullah Subhi Tanrıöver'i, İsmet İnönü'yü, Mahmut Esat Bozkurt'u, Behçet Kemâl Çağlar'ı, Selim Sırrı Tercan'ı, Hüseyin Avni Ulaş'ı, Şeref Aykut'u, Mustafa Necâti'yi, Muhittin Baha'yı, Tunalı Hilmi'yi, Rüşen Eşref Üneydin'ı, Dr. Reşit Gâlip'i, Vasıf Çınar'ı, Recep Peker'i, Fuat Köprülü'yü, Şemsettin Günaltay'ı, İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nu, Şükrü Kaya'yı, Fahrettin Kerim Gökay'ı, Hâşim İşcan'ı, Ali Fuat Eldem'i, Şükrü Kanatlı'yı, Remzi Oğuz Arık'ı ve Osman Bölükbaşı'yı anmak gerekir.

Hitâbet tâ Romalılar devrinden kalma yaygın bir kanaate göre Allah vergisi bir sanattır. Hatip olacak kişi söz söyleme sanatının gerektirdiği birtakım meziyetlere doğuştan sahip olmalıdır. Kabiliyet, güzel bir ses, düzgün bir fizik

ve mükemmel bir hâfıza gibi. Bunlar olunca hatip olacak kişiye düşen iş, kendinde var olan kabiliyeti ve meziyetleri sezerek, kendini bu istikamette yetiştirmektir. Meselâ, ana dilini gramerine uygun olarak fevkalâde güzel bir şekilde kullanmayı, hitabet sanatının usûllerini ve üslûplarını, hitâbette mühim unsurlardan olan jest ve mimikleri ayarlamayı, hâfızayı her an işe yarayacak bilgilerle iyice doldurmayı, heyecanlarını yenmeyi, herhangi bir itiraz ve söz atma karşısında paniğe kapılmamayı, kırıcı olmamayı, irticâlen konuşmayı, nerede sert nerede yumuşak söylemesi gerektiğini ve benzeri diğer husûsiyetleri öğrenmesi, söyleyeceği nutkun konusunu önceden hazırlaması, sınırlarını çizmesi lâzımdır.

Bütün bu saydığım açılardan değerlendirildiği zaman Türk edebiyatının bence en büyük iki hatibi vardır. Bunların birincisi Mustafa Kemal Atatürk, ikincisi ise Hamdullah Subhi Tanrıöver'dir. Atatürk'ün Gençliğe Hitâbesi ile Onuncu Yıl Nutku her bakımdan Türk hitâbet sanatının şâheserleridir. Atatürk'ün bu yönünü en iyi tebarüz ettiren de kendisi gibi bir hatip olan Tanrıöver'dir. O nedenle sözün burasında hem Hamdullah Subhi'nin hitâbet sanatındaki kudretine hem de Mustafa Kemâl'in başarısında hitâbetinin rolüne bir örnek olsun diye Hamdullah Subhi'nin, Atatürk'ün hitâbetiyle ilgili sözlerini aktarmak istiyorum. Tanrıöver bir konuşmasında Atatürk'ün, asker, teşkilatçı, siyâsi, ıslahatçı, önder yanlarını belirttiikten sonra sözlerine şöyle devam ediyor:

“O, bir hatiptir. Türk lisanının en yüksek âbidelerinden birini onun bir başkasına nasip olmayan lisanı Türk milletine verdi. Nutuklarında öyle parçalar vardır ki ifâdenin belâgatı itibariyle bugünkü ve yarınki nesillere yüksek birer örnek olacaktır. Aman vermeyen sıkı bir mantık, azami vuzuh ve cidâyet , sâdelik ve asalet perdesi uzaklık ve derinlik veren bir ses onu mücadele tarihinin rekâbet kabul etmez bir hatibi haline koydu.” (Tanrıöver 1929: 25)

Sonuç olarak Tanzimat yıllarından itibaren Türk edebiyatında kımıldanmaya başlayan Türk hitâbet sanatının her alanda en güzel örnekleri Cumhuriyet devrinde verilmiştir. Bunda en büyük pay Mustafa Kemâl Atatürk'ündür. O, kuruluşuna önderlik ettiği cumhuriyetle bir yandan hitâbet sanatına uygun düşünce söz ve toplanma hürriyeti ortamını sağlamış bir yandan da hitâbet sanatının en güzel örneklerini bu devirde bizzat kendisi vermiştir.

Kaynaklar

Özön, Mustafa Nihat (1934), Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi, Ankara.

Tanrıöver, Hamdullah Suphi (1929), Dağ Yolu I, 2. tabı, İstanbul.

Ziya Gökalp (1972), Şiirler ve Halk Masalları, (hz. Fevziye Abdullah Tansel), Ankara.